

CARTEA a III-a

EPOCA ROMĂNEASCĂ.

PARTEA I-a.

LUPTA PENTRU DESĂVÂRSIREA
UNIRII ROMÂNILOR DE PESTE MUNȚI.

**Politica religioasă a lui Vodă Brâncoveanu și
tipăriturile muntene din epoca sa.**

28/01/16 Când, puțin timp după soborul din Februar 1697 și urmările lui, Vlădica ardelean Teofil muri, alegerea urmașului său se făcu în condițiile obișnuite. Spre Bucureștii Mitropolitului plecă un tinerel călugăr, de neam bun, dela Ciugud, Atanasie Anghel, care ducea cu dânsul recomandatăi puternice din partea nobililor ardeleni, calvini, pe cari-i câștigase cu bani. De o plată făcută în mâinile lui Teodosie ca să fie ales, nu poate fi vorba; el dădu, după spusa unuia dintre negociatori, negustorul Dindar, numai optzeci de lei «ca mulțămită»¹. Alegerea se făcu după datina creată pe vremea lui Șerban Cantacuzino, și, în Ianuar 1698, Atanasie eră sfințit ca Mitropolit pentru Ardeal.

Data aceasta, noul Vlădică nu primî condiții dela Guvernul ardelean, ai cărui membri nu mai erau slobozi să-și dea la iveală tendințele calvinizatoare. Învățături pentru purtarea sa le primî el dela București chiar.

Aici Vodă Brâncoveanu, om bogat, darnic și mândru, n'avea o politică religioasă așa de sigură ca a înaintașului său, — cum, de alminterea, și în politica propriu zisă el se dovedise mai șovăitor decât acesta, — după stricarea bunelor legături cu Dosofteiu de Ierusalim. Strict ortodox firește,

¹ *In recognitionem ; Sate și preoți, p. 178, nota 2.*

fără să aibă față de catolici măcar acea curtenire care deosebise pe Șerban-Vodă, el tipărise, pe de o parte, cărți românești, de cuprins religios și literar, bune pentru citirea boierilor și a preoților: la 1691, Radu Greceanu dă astfel la iveală o frumoasă carte, lucrată de dânsul cu ajutorul fratelui Șerban și supt supravegherea lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, «*Mărgăritarele*» lui Ioan Gură-de-Aur, «întăritoriu săborniceștii și apostoleștii a Răsăritului Beseareci și adevăratei pravoslavnice credințe îndireptătoriu», prefăcută în limba tuturor «ca să poată fieștecare Rumân ce și puțină învățătură ar avia, să înțeleagă».

Pe de altă parte, un călugăr din Iviria sau Ivir, din Iberia Caucasului, fost rob al Turcilor, Antim, om cu deosebit simț pentru artă în toate înfățișările ei, tipăria, întâiu pe seama lui, se pare¹, lucrări grecești care dovedesc ființa unui curent ce ducea, nu numai la înzestrarea cu cărți, pe socoteala Românilor, a bisericilor din Răsăritul grecesc, ci și către *grecizarea Bisericii românești*.

Pe lângă *Pareneticele* Împăratului Vasile Macedoneanul către fiul său Leon, prefăcute (1691) în greceasca populară de Hrisant, nepotul, trimes îndată, în 1692, prin Rusia, în Apus, pentru studii, al Patriarhului de Ierusalim²; pe lângă «Manualul» lui Cariofil, care răspunde la unele întrebări de natură teologică ale Stolnicului Cantacuzino (1697), pe lângă panegiricul Sf. Constantin, alcătuit de predicatorul Curtții, Gheorghe Maiota (1697)³, — altele, de același, în 1706-7, la Râmnic⁴ —, se dau în grecește, prin osteneala lui Antim, *cărți de slujbă bisericească*. Astfel e slujba Sf. Grigore Decapolitul, făcută în această limbă de

¹ Cărțile poartă numai însemnarea că sânt lucrute de «Antim ieromonahul». Asupra lui, v. *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, I, p. 419.

² V. cele două lucrări ale păr. Chrys. Papadopoulos.

³ Pentru Maiota, v. *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, I, pp. 49, 417, 429.

⁴ *Bibliografia Română*, I, pp. 468-9, 478-9.

Mateiu al Mirelor¹, și cea, în legătură de zi cu aceasta, a Sf. Paraschive,— cu toate că în mănăstirea Bistriței oltene, care nu eră «închinată» și nu adăpostia călugări greci, laudele Sfântului ocrotitor fuseseră cântate până atunci în slavonește. La Mitropolie, și nu încă în Snagov, altă mănăstire neînchinată, unde fû numit apoi și ca egumen străinul Antim, ce-și găsi îndată adăpostul prielnic între zidurile ei², se publică la 1693 o minunată Evanghelie greco-românească, prin care putem vedea mai bine gândurile unora dintre arhieriei pribegi și boierii de alt neam cari încunjurau pe Brâncoveanu. Și aceasta e «după greșasca ai (*sic*) Bisearicii orânduială așezată», ca și tipări-tura mai veche a lui Șerban-Vodă; partea grecească e menită pentru slujbă, iar cea românească numai pentru ca «și în casele voastre cu cetaniia ei adease să vă îndeletniciți», scrie tipograful. Teoria lui Dosofteiu al Moldovei că Scriptura folosește numai dacă e înțeleasă, teorie primită până la 1688 și în Țara-Românească, e înlocuită prin aceea că patimile rele din inima omului și «numai din cetanie și din auzire să omoară». În sfârșit, nu numai pentru Grecii de departe, ci și pentru Românii de aproape, se dă, la 1697, *Antologhiul, Sbornicul* din Snagov, care cuprinde în el tot ce trebuie «pe tot anul»: slujbe la sfinți sau «acolutii», *Psaltirea* întreagă, *Octoihul*, *Orologhiul* sau *Ceaslovul*, *Penticostariul*, *Triodul*; volumul de aproape o mie de pagini eră tipărit cu cheltuiala unui fost categumen al Lavrei celei Mari din Atos, Galaction Vidalis, și îngrijit de un Panaioti din Sinope. O nouă ediție apare la 1709. Ignatie, egumenul grec dela Nucetu, dă, în 1705, o Slujbă a Sf. Visarion, care se cântă de sigur în biserica lui. Și o slujbă pentru Târnosirea bisericilor se tipări, de Auxentie al, Sofiei, «pentru a se împărți în dar arhierilor», în 1703. Să mai cităm *Psaltirea* de Snagov din 1700.

¹ V. mai sus, vol. I, pp. 251-2.

² *Ist. lit. rom.*, I, pp. 419-21.

După împrejurările nouă din Ardeal se dă la Snagov în grecește «Mărturisirea» lui Petru Movilă, la care se adaugă o cârtică a lui Visarion Macri despre «cele trei mai mari virtuți» (1699). Unul din îngrijitorii acestei lucrări, Sevastos Chimenitul, publică apoi o tălmăcire a sărbătorilor, un «Heortologion» în 1701, apoi o «Învățătură dogmatică a Bisericii Răsăritene» (1703), tratând despre împărtășenie și sfințenia Fecioarei, iar cellalt, Ioan Comnenul, își tipărește o descriere a Muntelui Atos, în 1701, descriere, care, cu Slujba Sf. Ecaterine dela Muntele Sinai, se retipărește la 1710¹, iar urmașul acestuia la Scaunul din Silistra, Atanasie, alt găzduit al Brâncoveanului, editează la 1710, «Panoplia dogmatică» a vechiului Împărat Alexie Comnenul. Acestea pe lângă discursurile grecești ale fiilor Domnului, cari laudă pe sfinții patronali ai neamului lor².

Liturghia *greco-arabă*, dată și pentru acei preoți sirieni cari nu știau decât grecește (1701), *Ceaslovul* biglot din 1702, *Psaltirea* arabă din 1706, lucrată în Alep, *Liturghia* georgiană din 1710 și *Evangelhia* din 1709 în aceiași limbă se adaugă la aceste lucrări, ca jertfe făcute de Brâncoveanu pentru mărirea numelui său în părțile Răsăritului. Sânt și lucrări de comandă, care nu stau decât în legătură tipografică cu țerile noastre, ca slujba Sfintei Chiopolitis din 1702, plătită de un Grec din Chios, sau cutare cuvânt despre preoție al lui Hrisant (1702).

Ca o curiozitate interesantă, ca o carte bună pentru a învăța încă o limbă străină, și fără niciun gând la întrebuintărea ei practică, dădea la lumină Antim în 1698 o Gramatică slavonă destul de întinsă. Când, cu titlu și prefața românească, se publică, la 1696, Slujba slavonă a Sfinților Constantin și Elena, se spune că s'a făcut slavonește, nefiind la «izvoadele grecești». Un *Ceaslov* apare la 1703. Numai despre *Psaltirea* de Buzău din 1701 se spune că e ti-

¹ *Bibl. Rom.*, I, pp. 481-2.

² *Ibid.*, I, pp. 419 și urm., 452 și urm., 457 și urm., 468-9.

părită «pre limba cea obicinuită a să celi prin besearicile rumânești, sloveniasca, fiindu și lipsă de aciasta pre la besearici de această dată», adăugându-se că e de nevoie și pentru învățământ, care se știe că se răzîmă pe învățarea de-a rostul a Psaltirii: «pre la școale pentru învățătura copiilor»¹.

Nu se putea înlătură însă așa de ușor ca vechea zdreanță slavonă noul veșmânt al limbii românești. Numit episcop de Buzău la 10 Iunie 1691, Mitrofan reprezintă încă acolo, în colțul de către Moldova lui, curentul românesc pe care-l începuse dascălul său, acum pribeag în Polonia. Încă dela 1691 el tipărește în Buzău o traducere românească, tipărită de dânsul, dar tălmăcită cu amestecul lumii dela Curte, a *Pravoslavnicii mărturisiri*, scrise de Petru Movilă. Numai peste trei ani teascurile Mitropoliei dau o *Psaltire*, cu «ca-tizme», tropare, molitfe, «pashalii de 50 de ani», «exapsalm», «după orânduiala greciască»; această lucrare, revăzută după textul Bibliei dela 1688, eră însă menită, nu să se dea preoților spre întrebuințare, ci să se împartă numai, pentru cetire, «în har pravoslavnicilor creștini». Tot așa și cu *Evanghelia* dela Snagov din 1697, care dă numai într'o formă «diorthosită mai cu multă nevoință» textul cunoscut, pentru cetirea de către cei ce nu știu slavonește.

În același an, ca o urmare a aceleiași mișcări, Moldova răs-pândiă o *Tălcuire a Liturghiei*, tălmăcire făcută de Cacavela, îndreptată de un necunoscut și tipărită de Antioh-Vodă Cante-mir, prin îngrijirea boierului Lupu Bogdan, care iscălește Prefata.

Să se adauge traduceri după edițiile grecești ale acelorași meșteri, ca acea «Carte sau lumină», din 1699 care e redarea în românește a cărții lui Maxim Peloponesianul, retipăriri sau prelucrări, ca aceia ce cuprinde «Învățătura preoțilorră pe scurtă de Șapte Taini ale Besearicii», — publicație din Buzău, cu titlu și pentru Moldova (1702)². Întâmplător se

¹ *Bibl. Rom.*, I, p. 415.

² *Ibid.*, p. 539.

dau cărți de morală religioasă sau de instrucție poporală în materie de religie, precum sânt *Invățăturile creștinești* și *Floarea Darurilor*, traduse amândouă de Filoteiu, un Român care se călugărise la Sfetagora, Sfântul Munte, și-și putea zice, stând, se pare, la Sf. Ecaterina din București, metoh al Sinaii¹: «Sfetagorețul», ori *Pildele Filosofești* din 1713, pe care le tipărește, în traducerea lui Antim, Grecul ce purtă afacerile de negoț ale lui Vodă în Ardeal, Manos Apostolu, ori, în sfârșit, «antologia de sentințe» ale filosofilor, «Sfătuirile creștino-politice» ale lui Antim Ivireanul (1715).

Mitrofan de Buzău urmă singur dincolo de Milcov tradiția cea bună. La 1697 el îndrăzniă să deie un *Triod* slavo-român, iar în 1698 începeă, pe temeiul Vieților de Sfinți ale lui Dosofteiu, *Mineiele românești*, având tipicul, parimiile și sinaxariul în limba noastră, traduse și de Radu Greceanu. Și în prefața acestei cărți, — lucrata «cu mare sârguire», «că și noaptea o am făcutu-o», spune episcopul, supt iscălitura sa, ca tipograf, și nu a superiorului său Teodosie, «în unele vremi în loc de zi», — el arată că, mai înainte, din neînțelegerea slavonei de către preoții de pe la sate, «orânduialele Besearecii nu să făcea deplină, nici Viețile Sfinților să citia, ascultătorii neînțelegându și proroceștile citanii» — înțelese doar după acel sunet cu care se mulțămiau grecizantii: «caramă sunându era, au ținbale strigându să auzia». Într'un singur an de zile ieșiră toate cele douăsprezece volume, proclamând, se poate zice, introducerea limbii românești în slujba Bisericii, așa cum dorise Dosofteiu al Moldovei. *Octoihul* din 1700 al aceluiași Mitrofan, urmă această lucrare revoluționară, de cel mai mare folos pentru neam, dar tipăritorul nu cuteză, ori nu putu, să deă în românește decât tipicul și nu cântările înseși, rămase în slavonă. În *Triodul* buzoian din același an se prefăceau, iarăși, din grecește numai tipicul, sinaxarele și cetaniile, lăsându-se în limba slavonă cântările. Dacă acestea se păstrau în forma

¹ Radu Greceanu, ed. Șt. Grecianu, p. 347.

tradițională, nu trebuie, — am spus —, să se creadă că-l indemnă pe Mitrofan numai frica de a strică ortodoxia sau de a călca datinile, ci mai ales greutatea de a pune cuvinte românești pe melodiile obișnuite. Dovadă că în *Triod* unele cântări sânt și traduse.

Mai târziu, Mitrofan și-a urmat opera de prefacere în românește a cărților de slujbă, măcar într'o parte a lor. El dă, la 1699, *Molitvenicul*, căruia-i mai zice, după datina de a se adăugi și numele grecesc: «Euhologhionu», — un *Molitvenic* mic «carele cuprinde întru sine toată treaba Tesearecii, ce să cuvine preoților»: tipicul singur e românesc, pe când Dosofteiu al Moldovei dăduse molitvele înseși în această limbă. La 1701 ieșii *Penticostariul*, ce nu mai fusese tipărit până atunci la noi nici într'o formă. *Liturghia* lui din 1702 are tipicul în românește, pe când *Psaltirea*, cu pascalii și paraclisul Maicii Domnului, e numai o ediție nouă. Urmează un *Nou Testament*, care reproduce cu îndreptări pe cel ardelenesc și e, ca și acesta, o carte de cetire, nu una de slujbă (1703), și un *Apostol* întocmai ca acela din vremea lui Șerban Cantacuzino (1704).